

КОНКУРЕНЦІЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

В. М. Жмайлов, к.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет

Л. В. Слюсарева, к.е.н., доцент, Національний університет державної фіскальної служби України

В статті досліджені питання конкуренції аграрного виробництва та оцінки його конкурентоспроможності через призму впливу інноваційних факторів на соціально-економічний розвиток регіону.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Серед актуальних проблем сьогодення вивчення питання розвитку конкуренції у світовому аграрному виробництві, виокремлення найважливіших чинників, що впливають на конкурентоспроможність підприємств АПК, визначення найбільш ефективних шляхів нецінової конкуренції для аграрних підприємств України та підвищення їх конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках є найважливішими завданнями функціонування галузі. Конкуренція є головним мотивом підвищення якості продукції, модернізації виробництва та його екологізації, застосування сучасного високо технологічного обладнання та інноваційних розробок і, на цій основі, забезпечення не лише виживання, але й високої конкурентоспроможності та можливостей соціально-економічного розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність і види конкуренції як економічної категорії, її вплив на діяльність та розвиток суспільства, критерії, за сукупністю яких можна оцінити як конкурентоспроможність підприємств виробників і переробників продукції АПК, так і сільськогосподарської продукції, зокрема, досліджували у своїх працях вчені-економісти: Г. Л. Азоєв, С.С. Гаркавенко, В.П. Карпюк, І. Кононенко, Ф. Котлер, Х.З. Махмудов, В.В. Писаренко, М. Портер, В.М. Рабштина, Н.П. Тарнавська та ін.

Слід відмітити, що результати досліджень науковців з порушеної проблеми є достатньо вагомими, проте вдосконалення методики оцінки конкурентоспроможності агроформувань через призму впливу інноваційних факторів залишаються недостатньо вивченими і потребують подальшого дослідження. Це визначає наукове і практичне значення дослідження конкуренції аграрного виробництва.

Формулювання цілей статті. Зважаючи на це, метою статті є узагальнення теоретичних положень науковців щодо сутності та змісту поняття конкуренції як економічної категорії, вивчення інноваційних факторів та дослідження їхнього впливу на конкурентоспроможність та соціально-економічний розвиток регіону.

Викладення основного матеріалу дослідження. Конкуренцію слід розглядати як економічну боротьбу, суперництво товаровиробників, виконавців робіт та послуг, поставальників ресурсів виробництва, споживачів та інших суб'єктів ринку за найвигідніші умови їх виробництва, реалізації і споживання. Відомо, що конкуренція як об'єктивна економічна категорія, має велику спонукальну силу і вплив на товаровиробників. В умовах високих технологій, інтелектуалізації й інтернаціоналізації виробництва вона набуває якісно нового змісту та удосконалення форм її проведення, в основі яких знаходяться елементи інноваційної діяльності і виробництво екологічно чистих продуктів харчування.

Аналіз сучасних вітчизняних і закордонних літературних джерел дозволяє виділити такі основні форми конкуренції: міжгалузеву, внутрішньогалузеву, міжвидову, пред-

метну і функціональну, а тому лише аналіз усіх цих форм в їх єдності і взаємодії може підказати реальні дієві шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції та підприємств АПК в сучасних умовах глобалізації та міжнародної інтеграції України.

Аналіз класичної міжгалузевої конкуренції засвідчує, що за її умов суперництво виходить за межі однієї галузі внаслідок випереджаючого зростання попиту на окремі види товарів або групи товарів при підвищенні ціни на них. При цьому ресурси з інших галузей переливаються в галузі, що виробляють товар підвищеного попиту, а, отже, змінюються пропорції у сферах виробництва, приводиться в рух вся структура економіки, інвестуються наукові дослідження та прогресивні технології і соціальна сфера. Дійсно, це класичні умови регулювання за допомогою ринкових методів (взаємодії попиту і пропозиції) міжгалузевої конкуренції, яка має чітко виражений характер і широкі можливості впливу держави на прискорення одних і гальмування інших сторін такого суперництва, тобто за допомогою податкових пільг та економічних преференцій спрямовувати хід міжгалузевої конкуренції у необхідне для суспільства русло.

Такою ідеальною ця форма конкуренції була б за умов функціонування на ринку вільного ціноутворення з незначним державним регулюванням на сільськогосподарську продукцію і продовольство. Проте, в сучасних умовах, коли на аграрному ринку України панують здебільшого «декретні» ціни, а на промислову продукцію вони практично відпущені, міжгалузева конкуренція фактично не діє, оскільки рентабельність виробництва різних видів продукції сільгоспвиробників є занадто низькою, і переливання капіталу з однієї галузі в іншу не відбувається.

Розглядаючи стан внутрішньогалузевої конкуренції між сільгоспвиробниками, слід відмітити, що в агропромисловому виробництві нашої країни вона практично відсутня, не дивлячись на те, що тут діють десятки тисяч агровиробників з різними формами власності і господарювання і, на перший погляд, цього б було цілком достатньо для її функціонування.

Відсутність внутрішньогалузевої конкуренції є негативним явищем у системі ринкових відносин і свідчить про низький рівень їх розвитку, що не сприяє відточуванню інструментів конкуренції на внутрішньому аграрному ринку України. Внутрішньогалузева конкуренція в аграрному секторі економіки може з'явитися лише за умови наявності у виробників такої кількості продуктивного капіталу, який у короткий термін, завдяки прискореному виробництву агропродукції, створить реальну рівновагу між попитом і пропозицією, що є можливим завдяки дії як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Внутрішнім чинником є різке збільшення обсягів виробництва всіх видів агропродукції, особливо овочів, фруктів, молока, м'яса та інших продуктів, але для цього

необхідне державне втручання у вигляді регулювання цін, дотацій та кредитування сільгоспвиробників. Зовнішнім чинником є встановлення рівноваги між попитом і пропозицією на сільськогосподарську продукцію за рахунок зовнішнього ринку, що може стати реальним зі вступом України до Світової організації торгівлі, а звідси і зростання відкритості внутрішнього ринку до імпортного, значно дешевшого, але не завжди якісного продовольства.

З метою забезпечення за цих умов захисту та конкурентоспроможності вітчизняних сільгоспвиробників, необхідно провести організаційно-економічні заходи, спрямовані на створення інноваційних підприємств малого і середнього бізнесу з високим рівнем комерціалізації їх діяльності, відповідними маркетинговими і агроконсалтинговими службами, а також агробізнес-інкубаторів (центрів з підготовки і перепідготовки підприємців аграрної сфери), тобто з орієнтацією на розв'язання конкретної аграрної ринкової проблеми чи завдання, а також впровадження державної підтримки всіх суб'єктів виробництва незалежно від форм господарювання, пільгового кредитування галузі, створення спеціальних (вільних) продовольчих та сировинних економічних зон, іпотечних банків, розробка стимулюючої системи податкових пільг.

Аналіз міжвидової конкуренції також свідчить про існуючі суттєві недоліки в її розвитку, оскільки діє успадкований з часів командно-адміністративної економіки принцип – виробництво заради виробництва, а не ринковий – виробництво для максимального забезпечення потреб споживача, тобто зайняття відповідної ринкової ніші. Відсутність на аграрному ринку суттєвої цінової диференціації та необхідність отримання максимального прибутку за умов «декретних» цін примушує фермерські господарства та агропідприємства обирати для виробництва найменш затратні культури – кукурудза на зерно, озима пшениця, і мало бажаних вирощувати цукрові буряки, овочі, картоплю, а тим паче продукцію тваринництва. Що ж відбувається за такої умови? У врожайні роки їх доходи падають замість того, щоб зростати, оскільки зростає пропозиція при незмінному попиту, а звідси – має місце падіння ціни і за таких умов регулююча дія держави зводиться до нуля. Це відбувається у результаті того, що сільгоспвиробники ще не повною мірою освоїли ринкові відносини, а роль ринкової інфраструктури (консалтингової, біржової, обслуговуючої, рекламної, інформаційної служби) ще не достатня, тоді як у країнах ринкової економіки їх мережа є досить поширеною.

Предметна конкуренція має велике значення для підприємств, що продають сільському господарству техніку, інвентар, які мають незначну різницю за технологічними характеристиками і призначенням, але суттєво відрізняються якістю роботи техніки. На наш погляд, це матиме важливе значення для виробників сільськогосподарської продукції, сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності та збільшенню доходів. Для забезпечення такого підходу виникає необхідність функціонування чисельних однопрофільних підприємств з виготовлення сільськогосподарської техніки, що є можливим лише за умови подальшої демонополізації виробників техніки з виділенням цехів із завершеним циклом виробництва у самостійні підприємства та використання субпідряду і суміжного виробництва.

Функціональна конкуренція в агропромисловому виробництві існує тоді, якщо конкретна потреба товаровироб-

ника задовольняється різноманітними методами і є альтернатива вибору для задоволення потреб виробництва. Проведені нами дослідження стану конкуренції у високорозвинутих країнах з ринковою економікою показують, що, незважаючи на те, що в економічній теорії прийнято вважати існування двох основних методів конкуренції – цінового і нецінового, в сучасних умовах ринку перевага надається неціновим методам конкуренції, тобто підтримці цін на одному рівні, тоді як зростання прибутку досягається за рахунок зниження виробничих витрат та поліпшення якості сільськогосподарської продукції (збільшення вмісту клейковини у зерні пшениці, цукристості цукрових буряків, маслянистості в соняшнику та ін.).

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників за таких умов має базуватися, у першу чергу, на виробництві екологічно чистої продукції, повному фінансуванні з різних джерел вітчизняної селекційної роботи і наукових установ, створення агропарків, агробізнес-інкубаторів, венчурних фірм та банків з кредитування розробок нових ідей та впровадження у виробництво високоефективних нововведень, які забезпечують високий вихід продукції у розрахунку на одиницю затраченої енергії. Сьогодні існує нагальна необхідність перегляду традиційних технологій вирощування сільськогосподарських культур у напрямку докорінного зменшення її енергоємності, що дозволить знизити затрати праці та собівартість виробництва продукції, збільшити прибутковість галузі.

Цілком зрозуміло, що основною ознакою ринкової економіки є конкурентна боротьба підприємців за одержання максимальних прибутків, проте в аграрному виробництві конкуренції притаманні відмінні особливості. Як правило, конкуренція через систему ринкових відносин і цінового механізму координує виробництво матеріальних благ, але в агропромисловому виробництві України така конкуренція не здійснюється, оскільки держава не займається регулюванням цін, кредитуванням та дотаціями сільгоспвиробників.

Про недостатню нерозвиненість внутрішнього аграрного ринку України свідчить і відсутність внутрішньогалузевої конкуренції, поява якої можлива лише за умови рівноваги між попитом і пропозицією, яка сьогодні порушена.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи вище викладене відмітимо, що особливістю конкурентних методів є використання нецінових методів, оскільки цінові не діють. Така ситуація обумовлює падіння доходів сільгоспвиробників, не дозволяє здійснювати переливання капіталів з однієї галузі в іншу. Саме тому основним напрямком підвищення конкурентоспроможності для вітчизняних виробників має бути використання високоточних (у т.ч. енергозберігаючих) технологій, впровадження інновацій та виробництво екологічно чистої продукції. Для досягнення цього необхідно сформувані відповідні організаційні передумови, спрямовані на створення необхідної ринкової інфраструктури (консалтингових фірм, агропарків, агробізнес-інкубаторів, венчурних фірм та іпотечних банків, інформаційного забезпечення, маркетингових досліджень, комерціалізацію аграрної науки та ін.). Особлива роль у підвищенні конкурентоспроможності підприємств АПК України належить залученню в галузь іноземних інвестицій та створенню вільних економічних зон в аграрному секторі.

Список використаної літератури

1. Карпюк В.П. Управління конкурентоспроможністю продукції / В.П. Карпюк [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/PORTAL/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_4/46.pdf
2. Кононенко І. Метод експрес аналізу рівня конкурентоспроможності продукції / І.Кононенко //Економіка України. – 2012. – № 5. – С.21-24.
3. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління: монографія / Л.І. Піддубна. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2011. – 368 с.
4. Портер М.Э. Конкуренция: пер. с англ. / М.Э. Портер. – М.: Изд. дом «Вильямс». – 2003. – 496 с.
5. Рабштина В.М. Основи маркетингу в галузях АПК / В.М Рабштина, В.В. Писаренко, Х.З. Махмудов – Дніпропетровськ: Зоря, 2002. – 416с.
6. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика / Н.П. Тарнавська //Тернопільський економічний ун-т. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 570 с.

Дата надходження до редакції: 15.09.2018

Рецензент: д.е.н., професор Данько Ю.І.